

STIG DAGERMAN

I farmors hus

Ursprungligen publicerad i tidskriften *Idun* 1953.

Det var tyst i farmors hus. Den lilla pojken smög från rum till rum. Han letade efter tystnaden. Någonstans måste den väl finnas. Någonstans satt den nog i en stol och gungade och läste i en stor bok. Pojken sköt upp dörr efter dörr och lyssnade. Det var tunga dörrar och trösklarna var höga och skodda med guld. Själv var han liten och ganska ängslig. Hjärtat tickade i bröstet som en klocka som går alldeles för fort. Nu stod han på den sista tröskeln, och där måste han blunda, ty vem vet hur tystnaden kan se ut. Han vände örat in mot rummet för att höra efter, om det var här som tystnaden satt.

Och nu hörde han så mycket. En stor båt hörde han som rullade fram över havet, medan stormen ven. Och han hörde en liten flicka, som inte syntes därför att hon var begravd under blommor, och hon grät över att hon var död. Vidare hörde han farfars stövlar vandra fram och åter över de breda knarrande golvtilljorna. Men tystnaden själv hörde han inte, och därför öppnade han ögonen och gick in i det sista rummet.

Det var ett litet rum, bara en kammare, men mitt i rummet på det blanka golvet låg en stor solruta. Den steg pojken in i och han blev stående i den länge och lyssnade. Det var så tyst i farmors hus. Ingenting rörde sig utom hans oroliga hjärta. Båten på tavlan var åter stilla, och den döda flickan på byrån hade slutat gråta. På pallen i hörnet mellan kakelugnen och det höga fönstret stod farfars svarta stövlar, och de teg. Farfar själv var nu på solen, och när solen sken

var farfar glad och såg ner på honom med goda ögon. Men varje gång det mulnade var farfar bedrövad och stängde in sig i sitt hus. När det regnar, tänkte pojken, är det svårt att vara död.

Det var nu sent på eftermiddagen, och solrutan krympte och krympte. Men det märkte inte pojken. Han blundade igen och då hände det besynnerliga, att skenet blev starkare och starkare ända tills han själv fylldes av ljus. Och plötsligt hörde han någon viska: Nu ska du göra det! Nu, nu! En klocka slog. Baklänges smög han sig ut ur den smala lysande strimman. När han slog upp ögonen stod han där med farfars ena tunga stövel i armarna. Varsamt ställde han ner den på golvet. Och hela världen teg.

I tusen år hade stövlarna stått där bredvid varandra. De var gamla som sten och sol och en stig i skogen. När de nu plötsligt skildes åt uppstod ett ohörbart ljud, en klagan, som tycktes skaka hela rummet. Skälvande i alla leder klev pojken upp på pallen och uppfyllde hastigt sin långa dröm. Hel och hållen steg han ner i stöveln, och han sjönk och sjönk genom skaftet tills han slutligen bottnade.

Och så stod pojken i stöveln – vad mer? Ingenting mer. Han bara stod där, och solen slocknade. Tyst som en katt smög skymningen in i kammaren. Pojken slöt ögonen och liksom alltid när han blundade hände något besynnerligt. Nu hände att stöveln började gå med pojken nerkrupen i sitt skaft. Den gick tvärs genom väggen och ut i trädgården och genom trädgården över vägen ut på de kala gårderna och vidare över mossarna in i den täta skogen. Och där den gick dog alla ljud. Fåglarna tystnade i träden, och älgarna blev stående i gläntorna med lövbollar i munnen, och i ljungen stelnade ormarna till svarta pinnar. Vart ska vi gå, viskade

pojken till stöveln. Och den viskade tillbaka: Till tystnaden ska vi. Plötsligt reste ett berg sin svarta vägg framför dem, och stöveln viskade: Här ska vi in.

Men de kom aldrig in, ty nu kom ett rop som slet upp pojken ögon. Det var farmor. Yrvaken såg han sig omkring i den trånga kammaren. Han var tillbaka, och farmor ropade. Det var redan skumt och stöveln teg. Farmor ropade en gång till, och han försökte komma upp ur stöveln. Då märkte han till sin förskräckelse att det inte gick. Han satt fast. Fötterna skavde mot varann i det trånga skaftet. Som ett skinn av sten slöt sig stöveln kring hans höfter. Han ville skrika, men bara fötterna skrek djupt där nere. De slogs som djur mot nånting i mörkret, när någonting hemskt och oväntat hände. Skaftet sprack, och pojken tumlade omkull på golvet, och medan han låg där kravlande och skräckslagen kallade farmor på honom för tredje gången.

Med tysta frusna rörelser gjorde han sig fri. En liten stund stod han där rätt upp och ner med den trasiga stöveln i armarna. Han blundade det mesta han kunde, men ingenting hände. Innanför ögonen var bara ett stort tyst mörker och utanför ögonen skrek stöveln utan ett ljud. Det var tyst i farmors hus, men det var en ond och farlig tystnad. En tystnad som ett stort och vilt djur, lurande i mörkret. Han måste fly och för att kunna fly måste han begå den slutgiltiga förnedrande handlingen. Han böjde sig ner och sköt farfars stövel djupt in i det onda mörkret under farmors säng. Därpå öppnade han försiktigt dörren till salen och slank in på katters vis.

Farmor satt tillbakalutad i en stol med hög hög karm. Det var skumt, och blommorna lyste inte. Farmor hade inte tänd den minsta lilla lampen. Han tassade bort över mattan. Snart stod han vid hennes sida, och hon hade inte märkt att

han var där. Med forskande grymhet granskade han hennes vita ansikte. Hon blundade, och han undrade var hon var. Kanske på väg in i kammarn för att se! Han högg tag i hennes arm. Hon måste bort därifrån. Farmor skrek till och ögonen for upp. Han såg strax att hon varit på ett helt annat håll. Nu skakade hon på sig som en hund, log mot honom och sade:

– Vad gör du, pojke?

– Farmor, frågade pojken, var sitter tystnaden?

På det lilla bordet framför dem låg en vit snäcka. Han hade lyssnat i den många många gånger. Nu tog farmor upp den och pressade den mot hans öra. Den var kall och hård, och han ville fly.

– Vad hör du? frågade farmor.

– Havet, svarade pojken.

Det egendomliga var att han ljög. Han hörde nämligen ingenting. Han hörde inte det minsta brus, och han förstod att snäckan var död. Han hade dödat henne. Förkrossad och trotsig lade han tillbaka snäckan på bordet.

– Nej, sade farmor, det finns ingen tystnad. Allting hörs. Det vi kallar tystnad, det är inte tystnad utan bara vår egen dövhet. Om vi inte vore så döva skulle inte världen vara så ond. Men som tur är finns det några som hör. Det finns de som kan stå på slätten – förstår du vad jag säger?

Farmor var från ett land där det fanns slätter.

– Ja, svarade pojken, slätter är som gården.

– Det finns, fortsatte farmor, de som står på slätten och hör hur åsarna sjunger. Men inte bara det: De hör vad som händer på andra sidan åsarna. De hör hur folket lever i dalarna, och inte nog med det. De kan höra hur folk plågas och slåss i städerna. Ända ut till havet hör de, och de hör hur båtarna går om nätterna och hur bojarna ringer. Men de hör

ännu längre: På andra sidan havet hör de hur människor skriker, när kriget kommer. Förstår du vad jag säger?

– Kriget, svarade pojken, det är soldaterna.

Farmor teg, men hennes ord svävade kring pojken som en tjock rök. Han böjde sig ner över bordet. På skivan bredvid snäckan låg en stor gul astrakan.

– Farmor, frågade han, kan man höra äpplen också.

– Man kan höra allt man vill, sade farmor.

Äpplet var kallt och bittert. Han tryckte det mot örat.

– Vad hör du? frågade farmor.

– Jag hör när det blåser, sa pojken.

Men det var en bottenlös lögn. I själva verket hörde han ingenting och skulle väl aldrig mer höra någonting.

– Hör farmor allting? undrade han.

Hon märkte inte hans hat. Hon svarade inte heller, men hon reste sig upp, ungt och lätt, och tog honom vid handen. Han trodde hon ville in i kammarn och stretade emot, men de gick ut. De ställde sig på förstubron och såg ut över trädgården med de frusna dahliorna och äppelträden som lyste av frukt. Det blåste inte och ingen kom på vägen. Ingen fågel skrek och ingen hund skällde i byn. Det var tyst och över dem låg himlen, brant och mörkblå. Stjärnor slog ut uppe i den klara tystnaden, och längre ner steg en röd vägg upp från jorden. Det var stadens tysta ljus som lyste på himlen.

Pojken lyssnade av alla krafter. Han sände ut sin hörsel runt hela jorden, och varje gång kom den tillbaka utan byte. Men medan de stod där i den gnistrande tystnaden på bron lossnade ett äpple från ett träd. Med en liten klar duns föll det ner på den hårda marken.

– Hörde du? undrade farmor och lade sin arm runt hans axel, medan hon beredde sig till sitt tal.

– Ja, svarade pojken, det måste vara en hund.

Han hade ingenting hört. Men farmors arm började plötsligt darra, och han förstod först inte varför.

– Ja, fortsatte pojken, först går en hund på vägen, och sen – sen kommer soldaterna.

”Soldaterna” hade han sagt, triumferande. Ty med ens visste han varför hon darrade. Hon var rädd. Hon var rädd för att hon inte hörde, vad han hörde. Hon hörde inte hunden. Hon var kanske räddare än han. Och i denna övermakt anade han att hans egen räddning låg. Därför fortsatte han i sin förtappelse. Nu viskade farmor:

– Och vad kommer bakom soldaterna?

Pojken lyssnade ut i mörkret och han hörde ännu ingenting, inte ens sin rädslas heta flämtningar.

– Bakom soldaterna, viskade han tillbaka, bakom soldaterna kommer en tung vagn.

– Hur vet du att den är tung?

– Därför att hjulen gnäller så.

Farmor fick svårt att andas. En vind drog dröjande genom träden, men ingen av dem hörde den.

– Och vad kommer bakom vagnen?

– Bakom vagnen kommer en som slår på trumma.

– Varför hör jag inte trumman? flämtade farmor.

– Han slår så lågt för att det är mörkt, svarade pojken.

Nu gick en lång stund. Kanske, tänkte pojken, rädd och iskall, kanske går hon aldrig in, och går hon aldrig in märker hon aldrig, att en stövel är borta. Farmor skälvde. Om någon människa funnits som inte varit döv hade hon kunnat höra farmors ben skramla i hennes kropp som en trasig skrinda. Men det finns inga andra än döva. Och ute på vägen drog det oändliga tåget förbi i det tätande mörkret.

Farmor viskade:

- Vad kommer efter trumman?
- Efter trumman, sade pojken, kommer två hästar.
- Varför hör jag dem inte? klagade farmor.

Pojken svarade:

- De har hovarna lindade för att det är mörkt.

Han kände hur ondskan växte i honom som ett träd av sten.

- Och vad kommer efter hästarna?
- Efter hästarna, svarade pojken, kommer en som gråter.

I detsamma skrek en fågel borta i häcken. Pojken hörde ingenting, men farmor hörde. Och hon sade:

- Jag hör, jag hör. Jag fryser. Vi går in.

Och hon skyndade sig in för att kunna låsa dörren mot det onda, men när hon såg efter pojken var han inte med. Han förstod att allting var förlorat och ropade, medan han störtade ner i trädgården:

- Jag ska bara ta in min boll.

Han hade ingen boll där. Han hade ingenting. Men han lade sig raklång under ett träd och bad högt: Kära Gud, gör stöveln hel. Kära kära Gud, låt mig höra igen. Men Gud hörde honom inte. Gud lät bara tystnaden breda ut sig som en stor svart vinge över pojken.

Men ännu fanns bäcken kvar. Den flöt fram på andra sidan vägen. Den kastade sig från sten till sten med ett ivrigt viskande. Han måste dit och höra efter. Och han for upp och flög mot grinden. Men han kom aldrig igenom den, ty på vägen kom en man.

I mörkret kom en man, och med honom stod det inte rätt till. För det första gick han så besynnerligt. Han vacklade

från dike till dike och mest gick han framåt men ibland gick han också tillbaka. För det andra lät han så underligt. Ibland grälade han med någon som inte fanns och i nästa sekund sjöng han en bit och när han slutat sjunga så grälade han igen. Med bultande hjärta följde pojken innanför häcken hans sällsamma vandring, ända tills han försvann bort i natten och inte hördes mer.

Hördes? Ja, han hade hörts, men han var bara en människa, och människor hörs alltid, därför att de finns. Pojken måste höra det som inte fanns, men han kunde inte och därför, och för att hans frös, smög han in.

När han kom insmygande i köket stod farmor på kammarröskeln, och medsamma han såg hennes ansikte förstod han. Det hade sjunkit in som om någon grävt i det med en spade och hennes ögon stirrade på honom, stela och stora. Han förstod att hon visste allt. Och plötsligt, utan att han hjälpte det att komma, skrek han till henne:

– Farmor, det ligger en man på vägen!

Förtrollad av sin lögn såg han henne komma emot sig, darrande och svag. Hennes mun rörde sig några gånger, men inte ett ord kom ur den. Som i en dröm såg han hennes stackars darrande armar sträckas efter koftan på kroken. I nästa stund var de redan ute i mörkret. De gick genom den stumma trädgården, och bägge darrade. Hand i hand trädde de ut på den svarta vägen. Det var kallt och tyst och stjärntöcknet skälvde uppe i rymden. Plötsligt stannade farmor vid häcken och viskade:

– Var?

– Inte här, sade pojken lågt, längre fram.

De gick nu i skuggan av häcken och häcken skyddade dem, men så tog häcken slut och farmor stannade. Hon

tordes inte gå längre, och pojken vågade inte han heller. Men han måste. Steg för steg tvingade han sig in i det okända mörkret. En liten bit bort stannade han i gruset vid vägkanten och böjde sig ner.

– Här, ropade han sakta till farmor.

Hon kom inte efter, men han hörde henne säga:

– Hur ser han ut?

Pojken såg ner i gruset. Han tog några små stenar i handen och svarade:

– Han är lång. Han är hemskt stor. Han har en hatt över ansiktet.

– Ta bort hatten, sade farmor. Pojken lyfte sin hand från vägen.

– Andas han? frågade farmor.

Pojken vred sitt huvud och sänkte sitt öra mot gruset. Förtvivlad och förtappad stirrade han med tårlösa ögon in i den djupa natten. Det var tyst i hela världen. Några svarta träd stod inne på ängen som ett mörker i mörkret. Han tyckte de kom vandrande emot honom. Han blundade och sänkte sitt öra ännu mer. Och just då hände något mycket märkvärdigt. En varm ström av luft flöt in i pojkens öra. Ur vägens grus steg en sovandes lugna andetag.

– Farmor, skrek pojken jublande, han sover! Han sover!

Borta från häcken kom en djup suck.

– Väck honom, sa farmor. Inte får han ligga så här i kylan. Pojken skakade sin tomma hand i luften. Så blundade han och sänkte sitt öra. Från gruset kom en grymtning och en hes viskning.

– Vad säger han? undrade farmor.

– Han säger: Gå in folk. Inte sover jag. Jag bara tar igen mej. Om en stund ska jag vidare.

Med ett språng var pojken vid häcken. Där fann han farmors hand instucken under koftan, och han tog den och förde henne tillbaka utmed den svarta trygga skuggan. Plötsligt kom en stark vind ur mörkret och alla grenar började svänga och bladen prasslade. På andra sidan vägen låg bäcken och höll stenarna vakna med sina viskningar, och uppe från molnens skogar kom ett starkt lugnt brus ner till den.

– Farmor, sade pojken, du behöver inte vara rädd mer. Han var inte död.

Och han kände i sin hand hur hon alldeles slutade skälva. De gick genom trädgården, gräset frasade och ett äpple föll. De hörde det bägge.

– Farmor, viskade pojken, farfars ena stövel har gått sönder.

Farmor sade:

– Käre, det gör ingenting. Den ska vi laga.

Så fortsatte de tigande upp mot det tysta ljusa huset till en ny god natt.

